

นาฏศิลป์

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕

ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

เล่ม ๓

ม.๕

หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน

นาฏศิลป์

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕

เล่ม ๓

กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ

ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

ผู้เรียบเรียง

จิรพันธ์ สมประสงค์

ผู้ตรวจ

สุกัญญา ณ ตะกั่วทุ่ง

สุนทรี ดามพวรรณฤทธิ์

ผศ. ดร.ชัยฤทธิ์ ศิลาเดช

บรรณาธิการ

วาริสรา ประภาสพงษ์

หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน

นาฏศิลป์

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ เล่ม ๓

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

จิรพันธ์ สมประสงค์.

หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน นาฏศิลป์ ม.5 เล่ม 3.--กรุงเทพฯ :
แม็คเ็ดดูเคชั่น, 2558.

76 หน้า.

1. นาฏศิลป์--การศึกษาและการสอน (มัธยมศึกษา). I. ชื่อเรื่อง.
780.7

ISBN 978-616-274-671-0

สงวนลิขสิทธิ์ : ธันวาคม ๒๕๕๘

สงวนลิขสิทธิ์ตามกฎหมาย ห้ามลอกเลียน ไม่ว่าจะเป็น
ส่วนหนึ่งส่วนใดของหนังสือเล่มนี้ นอกจากจะได้รับอนุญาต
เป็นลายลักษณ์อักษร

จัดพิมพ์และจัดจำหน่ายโดย

 MACEDUCATION

ส่งธนาณัติสั่งจ่าย ไปรษณีย์ลาดพร้าว

ในนาม บริษัท แม็คเ็ดดูเคชั่น จำกัด

เลขที่ ๘/๘๘ อาคารแม็ค ซอยลาดพร้าว ๓๘ ถนนลาดพร้าว

แขวงจันทระเกษม เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๘๐๐

☎ ๐-๒๙๓๘-๒๐๒๒-๗ โทรสาร ๐-๒๙๓๘-๒๐๒๘

www.MACeducation.com

พิมพ์ที่ : บริษัท ดับเบิลบี เพรส จำกัด

คำนำ

หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน นาฏศิลป์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ เล่ม ๓ กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ เป็นหนังสือเรียนที่ได้ผ่านการปรับปรุงและพัฒนาด้วยวิสัยทัศน์ของผู้จัดทำ โดยมุ่งให้หนังสือเรียนศิลปะนี้ ทันยุคสมัยและทันเหตุการณ์ในการดำเนินการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษา ขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ ของกระทรวงศึกษาธิการ

ผลจากการปรับหลักสูตรแกนกลางใหม่ให้เป็นมาตรฐานการเรียนรู้และสาระการเรียนรู้ ครั้งนี้ ทางบริษัท แม็คเอ็ดดูเคชั่น จำกัด เข้าใจสถานการณ์ดี จึงได้ให้มีการดำเนินการปรับปรุงหนังสือเรียน ของสาระการเรียนรู้ศิลปะใหม่ทั้งหมด ให้ตรงและสอดคล้องกับมาตรฐานการเรียนรู้และสาระการเรียนรู้ ที่กำหนดใหม่ได้แก่ การทบทวนปรับปรุงหน่วยการเรียนรู้ใหม่ การปรับสาระการเรียนรู้ประจำหน่วยใหม่ ให้ตรงกับสาระการเรียนรู้ช่วงชั้นที่กำหนด การเพิ่มเติมเนื้อหาสาระที่ขาดและตรวจสอบเน้นผลให้ สะท้อนถึงมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานของกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะให้ตรงประเด็น และให้เห็นถึง ความแตกต่างในเนื้อหาสาระระหว่างช่วงชั้นและชั้นปี ไม่ให้มีการเรียนซ้ำซ้อนกัน และคำนึงความยากง่าย ให้เหมาะสมกับวัยและระดับชั้นของผู้เรียน ทั้งนี้โดยยึดถือตามมาตรฐานช่วงชั้นที่กำหนดไว้ทุกประการ

จิรพันธ์ สมประสงค์

หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน นาฏศิลป์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ เล่ม ๓ ตรงตามสาระและมาตรฐานการเรียนรู้ ดังนี้

สาระการเรียนรู้	มาตรฐานการเรียนรู้
สาระที่ ๓ นาฏศิลป์	ศ ๓.๑ เข้าใจและแสดงออกทางนาฏศิลป์อย่างสร้างสรรค์วิเคราะห์ วิพากษ์ วิจัยคุณค่านาฏศิลป์ ถ่ายทอดความรู้สึก ความคิดต่อ งานศิลปะอย่างอิสระ ชื่นชม และประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน
	ศ ๓.๒ เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างนาฏศิลป์ ประวัติศาสตร์ และ วัฒนธรรม เห็นคุณค่างานนาฏศิลป์ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทยและสากล

คำชี้แจง

หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน นาฏศิลป์ กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ เล่ม ๓ บริษัท แม็คเอ็ดดูเคชั่น จำกัด ได้จัดทำและพัฒนาขึ้นใหม่ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ โดยในการจัดทำและพัฒนาหนังสือเรียนแม็คครั้งนี้ นอกจากจัดเนื้อหาให้ตรงกับสาระแกนกลางและตัวชี้วัดช่วงชั้นที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดแล้ว ยังได้นำผลการวิจัยประเมินผลการใช้สื่อการเรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๔ ซึ่งบริษัท แม็คเอ็ดดูเคชั่น จำกัด ได้ดำเนินการศึกษาวิจัยมาดำเนินการพัฒนาหนังสือเรียนชุดนี้ ดังนี้

๑. จัดทำสาระการเรียนรู้ให้ตรงตามตัวชี้วัดช่วงชั้นและครอบคลุมมาตรฐานการเรียนรู้ของหลักสูตรทุกมาตรฐานที่หลักสูตรแกนกลางกำหนดให้เรียนในแต่ละปี

๒. จัดให้มีกิจกรรมเพื่อฝึกกระบวนการเรียนรู้ที่มุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จนบรรลุตามมาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัดช่วงชั้นของหลักสูตร ซึ่งสามารถศึกษารายละเอียดได้จากแผนการจัดการเรียนรู้ที่บริษัทได้จัดทำขึ้นตามแนวทางการวางแผนแบบมองย้อนกลับ (Backward Design) ทั้งนี้ผู้สอนควรชี้แจงและให้คำแนะนำเพิ่มเติม เพื่อให้ผู้เรียนทุกคนปฏิบัติได้จริง

๓. เพื่อสนองนโยบายในการพัฒนาประเทศ โดยยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและนโยบายให้มีการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่สถานศึกษาทุกระดับ ได้มีการเพิ่มเติมเนื้อหาและกิจกรรมการเรียนรู้ในรูปแบบภาระงานที่มุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจและนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ โดยแทรกไว้ในกิจกรรมฝึกปฏิบัติในบางหน่วยที่มีเนื้อหาสอดคล้อง โดยใช้ตราสัญลักษณ์โครงการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่สถานศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ กำกับไว้ เพื่อเป็นจุดสังเกตสำหรับครูผู้สอนจะได้แนะนำผู้เรียน และครูควรเพิ่มเติมรายละเอียดเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่ผู้เรียนตามความเหมาะสม

บริษัท แม็คเอ็ดดูเคชั่น จำกัด ขอขอบพระคุณทุกท่านที่ให้ความไว้วางใจเลือกใช้สื่อการเรียนรู้ของบริษัท จึงขอตั้งปณิธานว่า จะสร้างสรรค์สื่อการเรียนรู้ที่มีคุณค่า และเกิดประโยชน์สูงสุดต่อวงการศึกษาลดต่อไป

บริษัท แม็คเอ็ดดูเคชั่น จำกัด

สารบัญ

นาฏศิลป์

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๑ ศิลปะการแสดงของไทย

๒

ตรงตามมาตรฐาน ศ ๓.๑ ตัวชี้วัดข้อ ๑, ๓, ๕ และ ศ ๓.๒ ตัวชี้วัดข้อ ๑, ๓, ๔

๑.๑ การแสดงมหรสพ	๓
- โขน	๓
- ละครชาตรี	๖
- ละครนอก	๘
- ละครใน	๑๐
- ละครดึกดำบรรพ์	๑๒
- ละครพันทาง	๑๔
- ละครรื่อง	๑๕
- ละครสังคีต	๑๖
- ละครพุด	๑๗
- ละครวิทยุ	๒๐
- ละครโทรทัศน์	๒๒
- หุ่น	๒๔
- หนังใหญ่	๒๘
- คำถามตรวจสอบความเข้าใจ	๓๐
๑.๒ การละเล่นพื้นเมือง	๓๒
- เพลงพื้นเมือง	๓๒
- การแสดงพื้นเมือง	๓๒
- คำถามตรวจสอบความเข้าใจ	๓๔

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๒ นาฏศิลป์เพื่อนบ้านของไทย

๓๕

ตรงตามมาตรฐาน ศ ๓.๑ ตัวชี้วัดข้อ ๕

๒.๑ นาฏศิลป์เพื่อนบ้านของไทย

๓๖

- นาฏศิลป์มาเลเซีย ๓๗
- นาฏศิลป์อินโดนีเซีย ๓๘
- นาฏศิลป์อินเดีย ๔๑
- นาฏศิลป์จีน ๔๔
- นาฏศิลป์ทิเบต ๔๖
- นาฏศิลป์เกาหลี ๔๗
- นาฏศิลป์ญี่ปุ่น ๔๘
- คำถามตรวจสอบความเข้าใจ ๕๑

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๓ สุนทรียะทางนาฏศิลป์

๕๒

ตรงตามมาตรฐาน ศ ๓.๑ ตัวชี้วัดข้อ ๕, ๖

๓.๑ สุนทรียะทางนาฏศิลป์

๕๓

- องค์ประกอบของนาฏศิลป์ไทย ๕๓
- ความหมายของสุนทรียะทางนาฏศิลป์ ๕๔
- พื้นฐานความเป็นมาของนาฏศิลป์ไทย ๕๖
- คำถามตรวจสอบความเข้าใจ ๕๗

บรรณานุกรม ๕๘

ภาคผนวก ๖๐

ดัชนี ๗๐

กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ นาฏศิลป์

ศิลปะการแสดง ของไทย

๑.๑ การแสดงมหรสพ

(มฐ. ศ ๓.๑ ตัวชี้วัดข้อ ๑, ๕, ๖
และ ศ ๓.๒ ตัวชี้วัดข้อ ๑, ๓)

ศิลปะการแสดง ของไทย

๑.๒ การละเล่นพื้นเมือง

(มฐ. ศ ๓.๑ ตัวชี้วัดข้อ ๑, ๕
และ ศ ๓.๒ ตัวชี้วัดข้อ ๑)

ตัวชี้วัดช่วงชั้น

๑. มีทักษะในการแสดงหลากหลายรูปแบบ (มฐ. ศ ๓.๑ ตัวชี้วัดข้อ ๑)
๒. วิเคราะห์แก่นของการแสดงนาฏศิลป์และการละครที่ต้องการสื่อความหมายในการแสดง (มฐ. ศ ๓.๑ ตัวชี้วัดข้อ ๕)
๓. บรรยายและวิเคราะห์หัตถศิลป์ของเครื่องแต่งกาย แสง สี เสียง ฉาก อุปกรณ์ และสถานที่ที่มีผลต่อการแสดง (มฐ. ศ ๓.๑ ตัวชี้วัดข้อ ๖)
๔. เปรียบเทียบการนำการแสดงไปใช้ในโอกาสต่างๆ (มฐ. ศ ๓.๒ ตัวชี้วัดข้อ ๑)
๕. บรรยายวิวัฒนาการของนาฏศิลป์และการละครไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (มฐ. ศ ๓.๒ ตัวชี้วัดข้อ ๓)

๑.๑ การแสดงมหรสพ

มหรสพ หมายถึง การเล่นรื่นเริง มีโขน ละคร เป็นต้น (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ : ๘๓๗) ซึ่งการเล่นรื่นเริงเหล่านี้มีอยู่มากมาย จึงได้รวมการแสดงโขนละครประเภทต่างๆ เข้าไว้ด้วยกัน การแสดงมหรสพตามแบบฉบับของไทย มีดังนี้

๑. โขน	๒. ละครชาตรี
๓. ละครนอก	๔. ละครใน
๕. ละครตีก๋อ	๖. ละครพันทาง
๗. ละครร้อง	๘. ละครสังคีต
๙. ละครพูด	๑๐. ละครวิทยุ
๑๑. ละครโทรทัศน์	๑๒. หุ่น
๑๓. หนังใหญ่	

โขนเป็นนาฏกรรมที่ผู้แสดงจะมีการสวมหัวเป็นต่างๆ ตามบท หัวที่สวมเรียกว่า “หัวโขน” เช่น ยักษ์ลิง มีผู้พูดหรือร้องแทน ผู้แสดงจะต้องทำบทและรำรำไปตามคำพากย์และคำเจรจา มีดนตรีปี่พาทย์บรรเลงประกอบ ถ้าเป็นตัวเทวดาและมนุษย์ชายหญิงไม่ต้องสวมหัวโขน โขนมีลักษณะการแสดงแบบละคร แต่เน้นการเต้นเพื่อให้เข้ากับเพลงหน้าพาทย์ประกอบการแสดง เป็นการแสดงที่เกิดก่อนละครใน เรื่องที่นิยมแสดงก็คือ รามเกียรติ์

การแสดงโขนเรื่องรามเกียรติ์ ตอนยกกระบ
(ภาพจากสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่ม ๑๓)

❁ ประเภทของโขน

โขนมีหลายประเภท ดังนี้

๑. **โขนกลางแปลง** เป็นการเล่นโขนกลางสนาม ไม่ต้องสร้างโรง บทที่นำมาเล่นจะมีแต่การยกทัพและการรบเป็นส่วนใหญ่ เครื่องดนตรีใช้วงปี่พาทย์เครื่องห้า ต้องมีอย่างน้อย ๒ วง มีโกร่งตีให้จังหวะใกล้จุดต่างๆ ที่ตัวโขนแสดง มีแต่บทพากย์กับบทเจรจา ไม่มีบทร้อง เพราะเล่นตอนยกทัพรบ

โขนกลางแปลง

๒. **โขนโรงนอกหรือโขนนั่งราว** จะแสดงบนโรงซึ่งมีหลังคา ไม่มีเตียงสำหรับตัวนายโรงนั่ง แต่มีราวพาดตามส่วนยาวของโรง ตรงหน้าฉากมีทางให้ผู้แสดงเดินได้รอบราว เมื่อแสดงบทของตนแล้วจะไปนั่งพักประจำที่บนราว โขนนั่งราวไม่มีบทร้อง มีแต่บทพากย์กับบทเจรจา วงปี่พาทย์มี ๒ วง วงหนึ่งตั้งหัวโรง อีกวงตั้งท้ายโรงหรือตั้งซ้ายขวาของโรง เรียกว่า วงหัว วงท้าย หรือวงซ้าย วงขวา

โขนโรงนอกหรือโขนนั่งราว ยังมีการแสดงเพิ่มเติมอีก เรียกว่า “โขนนอกโรง” คือ เวลาบ่ายก่อนแสดงหนึ่งวัน ปี่พาทย์จะโหมโรง เมื่อโหมโรงเสร็จ ผู้แสดงก็พักนอนค้างคืนเฝ้าโรงหนึ่งวัน รุ่งขึ้นแสดงเรื่องต่อไป ชื่อที่เรียกว่าโขนโรงนอก ก็เรียกเมื่อมีโขนโรงในเกิดขึ้นแล้ว

๓. **โขนหน้าจอ** คือ โขนที่แสดงหน้าจอหนังใหญ่ แต่เดิมแสดงสลับกับการเชิดหนังใหญ่ เรียกว่า “หนังติดตัวโขน” เมื่อความนิยมในเรื่องหนังใหญ่หมดไป ระยะเวลาที่เหลือสร้างโรงโขนเหมือนจอเล่นหนังใหญ่ คำพากย์ คำเจรจาเลียนแบบมาจากหนังใหญ่ มีปี่พาทย์เพียงวงเดียว สรุปลแล้วก็นำตัวโขนหน้าจอไปแสดงแทนที่ตัวหนังใหญ่นั้นเอง

โขนหน้าจอ

๔. **โขนโรงใน** คือ โขนที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างโขนกับละครใน การแสดงมีทั้งออกทำรำเดิน มีบทพากย์ มีบทเจรจาแบบโขน และมีการขับร้องเพลงประกอบกิริยาอาการแบบละครใน มีรำฟ้อนผสมด้วยปี่พาทย์ใช้ ๒ วงผลัดกัน และโขนที่กรมศิลปากรนำมาแสดงสมัยนี้ใช้วิธีแสดงแบบโขนโรงใน

๕. **โขนฉาก** เกิดขึ้นราวสมัยรัชกาลที่ ๕ ผู้ริเริ่มคิดสร้างฉากประกอบการแสดง คือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ซึ่งมีลักษณะคล้ายละครดึกดำบรรพ์ วิธีการแสดงเป็นแบบโขนโรงใน มีการบรรเลงปี่พาทย์

โขนฉาก